

COLLEGIA DIN DACIA ȘI SEMNIFICAȚIA LOR CA ELEMENTE ALE COEZIUNII SOCIALE

Sorin Pribac, Marinela Pribac

Colegiile reprezintă una dintre cele mai clare forme asociative din Lumea Romană. Cele mai vechi colegii au fost cele ale scribilor și ale pietranilor (lapidarilor), în sens larg cele ale producătorilor de produse din piatră ori marmură – *marmorarii lapicidae*¹. În anul 186 a.Chr., Senatul roman emisese un edict prin care erau suprimate asociațiile adoratorilor lui *Bachus*, iar mai târziu, în anul 65 a.Chr., survenise interzicerea tuturor *collegia*, dar, pentru a-și atrage simpatia populară, împăratul Claudio le va re-autoriza ulterior.

În perioada Principatului se manifesta deja o evoluție a sistemului asociativ în lumea romană, intrarea într-un colegiu fiind liberă și necondiționată. După moartea lui Augustus, împăratul Tiberius va înființa la Roma un colegiu al preoților (*Sodales Augustales*). *Collegium Augustalium* sau *corpus Augustalium* sau *Augustales corporati*, aveau ca atribuție onorarea memoriei lui Augustus prin sacrificii, ceremonii ori sărbători publice, iar în așezările municipale exista un colegiu compus din şase preoți (*seviri* sau *sexviri Augustales*)². Pe de altă parte și împăratului aflat încă în viață i se aduceau sacrificii, în cazul unei victorii militare³.

Ulterior, în secolul al III-lea, colegiile devin asociații obligatorii și ereditare, începând cu perioada Domnatului. Termenii specifici care indică o formă de asociere în Lumea Romană sunt *collegium*, *corpus*, *dumus*, *sodalitas* sau *cultor*. Cu toate acestea, când în textul epigrafic se realizează menționarea unui lucrător specializat, prezența acestuia nu indică automat existența unui colegiu⁴.

Colegiile sunt răspândite în marile centre administrative și economice, dar ele apar și la nivelul unei *civitas* sau a localităților de rang inferior. Plinius cel Tânăr, în *Epistulae*, X, 33, 34 indică faptul că împăratul era cel care autoriza înființarea unui colegiu. Din punctul de vedere al categoriilor de colegii, tocmai din această perspectivă, se disting *collegia licita*, care funcționau cu acordul autorităților și *collegia illicita*, cele ilegale.

Collegia prezenta un caracter eterogen din punctul de vedere al originii sociale a membrilor, scopul lor nu gravita în exclusivitate în jurul ideii de întrajutorare⁵, fiind atestată în cadrul lor și prezența unor categorii sociale superioare. *Collegia* dispuneau de proprietăți și de sclavi, exista o structurare în membrii plătitori de cotizație. Punctul de maximă dezvoltare al

¹ MARQUARDT, 1964, 624

² DA, I, 1, 560

³ PRICE, 1980, 32-34

⁴ ARDEVAN, 1998, 274

colegiilor este atins în secolul al II-lea p.Chr., la acea vreme, la *Ostia* de pildă, existând nu mai puțin de 40 de colegii religioase și profesionale⁶.

Întreprinzând o clasificare a colegiilor, se pot distinge cele cu caracter profesional; cele ale persoanelor pe care îi unea practicarea aceleiași meserii; colegiile religioase - consacrate unui anumit cult religios (pornind, desigur, de la premisa conform căreia divinitatea contribuie la legitimizarea ordinii sociale, garantată prin aparatul politic)⁷; colegii etnice, al căror criteriu de clasificare se bazează pe împărtășirea unei origini etnice comune și, nu în ultimul rând, colegiile de întrajutorare, rolul cărora fiind deseori privit cu circumspectie în literatura de specialitate, în această categorie intrând și cele care ofereau sprijin în cazul decesului membrilor (*collegia funeratrica*), utile persoanelor de o condiție socială modestă și cu venituri limitate⁸. De menționat este faptul că rolul specific al colegiilor nu este determinat strict de profesia indivizilor⁹. În repetate rânduri, împărații scutesc colegiile profesionale de impozit, dat fiind faptul că prin caracterul lor, aduceau servicii comunității.

Din perspectiva organizării interne, la nivelul colegiilor sunt atestați decuriones, magistrați, au casă proprie (*arca*), proprietăți, sediu propriu (*schola*) și patroni.

Colegiile militarizate sunt împărțite în decurii, *vexilla* și *imagines*, decuriile prestand și servicii de pază în vederea stingerii incendiilor (cazul fabrilor și centonarilor).

Prințe colegiile cu caracter religios, poate fi amintit colegiul dendrophorilor, legat de cultul Cybelei. La *Apulum*, bunăoară, este atestat un astfel de colegiu¹⁰, iar la *Emona*¹¹, din colegiul dendrophorilor făceau parte oameni proveniți din elita comunității. Fabri (*tignarii*), centonarii și dendrophorii constituiau *tria collegia principalia*, presta activități în serviciul municipal¹², numeroase voci atribuindu-le rolul de stingere a incendiilor¹³. În unele cazuri, dendrophorii sunt atestați în asociere cu *nautae*, ceea ce îl determină și pe R. Ardevan să emită ideea că asocierea celor două colegii este legată de activitatea de stingere a incendiilor.

Răspândirea colegiilor este neuniformă în Imperiul Roman, fapt legat în mare măsură atât de gradul de romanizare cât și, implicit, de cel de dezvoltare economică și socială. Colegiile profesionale predomină în Italia de Nord, *Gallia*, *Germania Superior*, *Dalmatia* și *Dacia*. Pe limes pot fi întâlnite colegii militare și de veterani.

În Dacia Romană, cea mai largă răspândire a colegiilor este întâlnită în marile centre economico-sociale și politice, cum ar fi *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, *Apulum*, *Alburnus Maior* etc.

⁵ WACH, 1997, 164-165

⁶ CHRIST, 1992, 385

⁷ RIVIÈRE, 2000, 76

⁸ CIZEK, 1998, 28-30

⁹ ARDEVAN, 1998, 277

¹⁰ CIL, III, 1217

¹¹ TOTH, 1990, 150

¹² SALAMITO, 1990, 161-164

¹³ CHRIST, 1992, 384

O analiză a răspândirii colegiilor profesionale precum și a asociațiilor de factură religioasă din Dacia, a fost întreprinsă de R. Ardevan¹⁴ și pe care o prezentăm mai jos.

Colegi profesoane în Dacia Romană¹⁵

Localizare	Fabri	Centonarii	Nautae	Lib. et. servi pub.	Lecicarii	Utricularii	Lapidarii	Pristae	Negotiat. prov.	Collegia
Apulum I	●					●				
Apulum II	●	●								
Cristești							●			
Drobeta	●									
Marga					●					
Micia						●				
Potaissa	●						●			
Tibiscum (?)	●									
Ulpia Traiana	●			●	●		●		●	

Asociații etnico-religioase în Dacia Romană¹⁶

Localizare	Altumnus Maior	Ampelum	Apulum I	Apulum II	Germisara	Aficia	Napoca	Potaissa	Ulpia Traiana
Aegypteni (?)									
Galatae					▲		▲	▲	
Pontobithyni			▲						
Palmyr.									▲
Pyrustae (?)	▲								
Baridustae	▲								
Sardeatae	▲								
Maniatae	▲								
Kastellani Ansis	▲								
Asiani	▲						▲		
Herculi						▲			
Iovis			▲						
Iovis Cernenii	▲								
Hercliani et Cervae			▲						
Liber Pater	▲								
Isidis							▲		
Dendrophori			▲						
Prosmoni				▲					
Cultor.								▲	

Colegiul cel mai mare și mai complex, din punctul de vedere al organizării, este *Collegium fabrum* de la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, care cuprindea în jur de 300 de meseriași, grupați în 50

¹⁴ ARDEVAN, 1998, 588-589

¹⁵ ARDEVAN, 1998, 588

de centurii¹⁷. În ceea ce-i privește pe patronii colegiului fabrilor de la *Ulpia Traiana*, aceștia nu aparțin în mod direct colegiului ci dețin statutul de membri onorifici¹⁸.

La *Drobeta* este atestat un alt colegiu al fabrilor¹⁹, într-o inscripție cu caracter funerar, dedicată lui *Iulius Herculanus*, decurion al *schola fabrum*, alături de *Marcianus, immaginifer* al aceleiași instituții, *Marcellinus, vexillarius* la *schola fabrum*, fiind o doavadă a modului în care apartenența la un colegiu se moștenește în familie.

La *Tibiscum*, în altă inscripție cu caracter funerar, este atestat un colegiu al fabrilor. Proveniența monumentului este incertă, posibil Caransebeș sau Sebeș-Alba, fiind menționată libertii unui *collegium fabrum*.

La *Micia* sunt atestați *cultores Herculis*, posibilul colegiu fiind reprezentat prin doi *magistri*. Probabil este vorba despre o asociație de factură religioasă²⁰. În aceeași direcție există la *Ampelum* o asociație din care făceau parte *cultores Iovis*²¹, și o asociație de tip dionisiac *Hercliani et Cervae*.

La *Potaissa* (altarul provine de la Micești) este atestat un *collegium fabrum*, care îi încchină un altar lui *Volkanus* și împăratului *Septimius Severus*²². Invocarea lui *Volkanus* în acest context este foarte probabil să fie conectată cu activitatea fabrilor de meșteșugari.

Tot aici este invocată *Isis Myrionima*²³, dedicată apartinand unui *collegium Isidis*, reprezentat prin *Caius Iulius Martialis* și *L. Victorinus, quaestor*.

La *Napoca* nu sunt atestate colegii profesionale, însă indirect, Constantin Pop presupune existența unui *collegium lapicidarum*, precum și a mai multor *officinae* de prelucrare a pietrei²⁴.

Alte colegii prezente în Dacia sunt cele ale lapidarilor, ale utriclarilor²⁵, care inițial erau plutașii și navigatorii de pe apele Galliei de Sud²⁶ fiind atestați în Dacia prin două inscripții care provin de la Marga (*Sarmizegetusa?*) și de la Călugăreni.

Inscripția de la Marga (jud. Caraș-Severin)²⁷ este ridicată de *collegium utriclariorum*, fiind invocată zeița *Nemesis*. Ca dedicații sunt menționati *Aelius Diogenes* și *Silia Valeria*. În același timp, este menționată refacerea din temelie a templului lui *Nemesis*.

Cea de a doua dedicăție, în care este amintit *collegium utriclariorum*, provine de la Călugăreni (jud. Mureș)²⁸, este invocată o asociere dintre *Domus Divina* și divinitatea celtică

¹⁶ ARDEVAN, 1998, 589

¹⁷ STÎNGĂ, 1998, 122

¹⁸ CIONGRADI, 1998, 89

¹⁹ IDR, II, 135

²⁰ ARDEVAN, 1998, R251

²¹ ARDEVAN, 1998, R388

²² RUSSU&MILEA, 1967, 165-172

²³ CIL, III, 882

²⁴ POP, 1999, 216

²⁵ BENEÀ, 1994, 82-84

²⁶ KNEISL, 1981, 169-203

²⁷ IDR, III, I, 272

Adraste. Nu este pomenit nici un nume al vreunui dedicant, dar prin invocarea lui *Adraste*, putem presupune că este vorba de elemente celtice și germanice²⁹. De menționat este faptul că *Domus Divina* este regăsit cu precădere în *Germania Superior*, cu o frecvență de 213 dedicații dintre care 142 provin din partea populației civile, 11 de la veterani iar 60 de epigrafe atribuite militarilor³⁰. Pe de altă parte, M. Bărbulescu indică faptul că prin intermediul invocărilor către *Domus Divina* devine evident loialismul pe care dedicantul îl manifestă față de autoritatea politică³¹. Mai mult, este știut faptul că practicarea cultului imperial în lumea romană era legată de promovare și ascensiune socială³².

În cazul Daciei, în ceea ce-i privește pe utriclari, poate fi sesizat un aport galic direct, aceștia se pare că nu se ocupau în exclusivitate cu comerțul cu vin, iar sediul lor în secolul al III-lea, a fost la *Apulum*.

În ce privește regiunea auriferă, aici este atestat un număr impresionant de colegii, atât profesionale, cât și religioase și etnice. Din punct de vedere statistic, *Alburnus Maior* se situează pe locul trei după *Apulum* și *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*³³. De regulă, colegiile care invocă prin inscripții numele unei divinități sunt considerate a avea caracter religios, cum este cazul locuitorilor din *Kastellum Ansis*, care încă mai mulți divinități inscripții votive. În ceea ce-i privește pe *pirustae et baridustae*³⁴, originari din *Dalmatia* și având origine illirică certă³⁵ și viață asociativă a acestora, considerăm că liantul principal al acesteia îl reprezinta etnia și, nu în exclusivitate, apartenența la o categorie socio-profesională.

Discuția asupra colegiilor și asupra naturii acestora în bibliografia de specialitate nu este nici în prezent încheiată, existând o dispută în jurul caracterului acestora. Părerile sunt împărțite în ce privește rolul acestora de asociații cu caracter profesional, religios, etnic sau caracterul acestora de asociații de întrajutorare în caz de deces al membrilor. Unele voci susțin că rolul colegiilor nu a fost niciodată acela de asociații de binefacere³⁶.

Din punct de vedere socio-antropologic se poate afirma, fără îndoială, că rolul colegiilor ca și structură socială a fost cert, pornind de la premiza conform căreia structura socială este construită prin intermediul raporturilor existente între unități sociale cum ar fi persoanele, grupurile ori organizațiile³⁷. De precizat este faptul că, în repetate rânduri, se realizează o confuzie între

²⁸ IDR, III, 4, 215

²⁹ HUSAR, 1999a, *passim*

³⁰ ANKERSDORFER, 1973, 69-70

³¹ BĂRBULESCU, 2003, 225-226

³² MAYER, 1993, 163

³³ WOLLMANN 1996, 194

³⁴ ZANIĆ, 1995, 134

³⁵ ALFÖLDY&MÓCSY, 1965, 44

³⁶ HUSAR, 1999b, 218

³⁷ ESSER, 1996, 432

structura socială și relațiile sociale, când, în fond, relațiile sociale constituie materia primă întrebuințată pentru construirea modelelor care scot în evidență structura socială însăși³⁸.

Colegiile au funcționat pentru a susține coeziunea socială, de pildă a persoanelor de același sex (ex. adoratorii Vestei), ori de aceeași vârstă (cum ar fi confreriile tinerilor)³⁹. Cultul Vestei a avut un impact deosebit asupra societății romane din diverse perspective, însă primatul îl detine asupra căsătoriei⁴⁰. Vesta reprezintă prin excelență *mater familias* pentru întregul oraș roman, fiind în același timp percepută ca soție a șefului religios al statului⁴¹.

Dincolo de colegiile care uneau persoane care practicau aceeași meserie, coeziunea de grup este evidentă și în cazul colegiilor religioase. Liantul social în cadrul acestora este reprezentat de aceeași convingere religioasă, religia putând fi privită ca parte esențială a mecanismului social. În acest context devine importantă analiza și interpretarea funcțiilor sociale ale religiei, contribuția ei la formarea și menținerea ordinii sociale⁴². Relevante din perspectivă socio-antropologică sunt și colegiile etnice, guvernate după același principiu al coeziunii grupului cu interese comune, reflectate în acest caz prin apartenența la o comunitate etnică. Nu în cele din urmă, dincolo de rolul deținut în construirea structurii sociale, este posibil ca prin existența colegiilor să fi fost facilitat controlul statului asupra mai multor categorii sociale, având în vedere că statul deținea rolul hotărâtor în autorizarea ori interzicerea unor colegii.

BIBLIOGRAFIE

1. ALFÖLDY, G., MÓCSY, A. (1965). *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
2. ANKERSDORFER, H. (1973). *Studien zur Religion des römischen Heeres von Augustus bis Diokletian. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades des Doktors der Philosophie an der Universität Konstanz*. Konstanz.
3. ARDEVAN, R. (1998). *Viața municipală în Dacia Romană*. Timișoara: Mirton.
4. BĂRBULESCU, M. (2003). *Interferențe spirituale în Dacia Romană*. Cluj-Napoca: Tribuna.
5. BEARD, M. (1980). The Sexual Status of Vestal Virgins. *JRS*, LXX, 13-19.
6. BENEÀ, D. (1994). Colegiul utricularilor din Dacia. *AnB*, IV, 302-309.
7. CHRIST, K. (1992). *Geschichte der Römischen Kaiserzeit. Von Augustus bis zu Konstantin*. München: C.H. Beck.
8. CIONGRADI, C. (1998). Die von den Fabri gewidmeten Stelen aus Sarmizegetusa. *ActaMN*, 35, 1, 87-94.
9. CIZEK, E. (1998). *Mentalități și instituții romane*. București: Globus.
10. ESSER, H. (1996). *Soziologie. Allgemeine Grundlagen*. Frankfurt/New York: Campus.
11. HUSAR, A. (1999a). *Celți și germani în Dacia romană*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
12. HUSAR, A. (1999b). *Gesta Deorum Per Romanos. O istorie a Romei imperiale. I. Principatul*. Târgu Mureș: Ardealul.

³⁸ LÉVI-STRAUSS, 1978, 336

³⁹ CIZEK, 1998, 28

⁴⁰ BEARD, 1980, 13-14

⁴¹ REINACH, 1914, 55

⁴² RADCLIFFE-BROWN, 2000, 143-144

13. KNEISSL, P. (1981). Die Utriclarii. Ihre Rolle im gallo-römischen Transportwesen und Weinhandel. *Bjb*, 181, 169-203.
14. LÉVI-STRAUSS, CL. (1978). *Antropologia structurală*. București: Ed. Politică.
15. MARQUARDT, J. (1964). *Das Privatleben der Römer*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
16. MAYER, M. (1993). El paganismo cívico de los siglos II y III en la Hispania citerior. Su reflejo en la epigrafía. *Ciudad y comunidad cívica en Hispania. Siglos II y III d.C. Cité et communauté civique en Hispania. Actes du colloque organisé par la Casa de Velázquez et par le Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 25-27 janvier 1990*. Madrid.
17. POP, C. (1999). Lapidizii din Napoca Romană. PROTASE, D., BRUDAȘCU, D. (coord.). *Napoca. 1880 de ani de la începutul vieții urbane*. Cluj-Napoca, 215-219.
18. PRICE, S.R.F. (1980). Between Man and God: Sacrifice in the Roman Imperial Cult. *JRS*, LXX, 32-34.
19. RADCLIFFE-BROWN, A.R. (2000). *Structură și funcție în societatea primitivă*. Iași: Polirom.
20. REINACH, S. (1914). A propos de deux confréries romaines. Saliens et Vestales. *L'Ethnographie*, 4, 43-58.
21. RIVIÈRE, CL. (2000). *Socio-antropologia religiilor*. Iași: Polirom.
22. RUSSU, I.I., MILEA, Z. (1967). Volkanus Augustus in Dacia. *StComSibiu*, 13, 165-173.
23. SALAMITO, J.-M. (1990). Les collèges de fabri, centonarii et dendrophori dans les villes de la Regio X à l'époque impériale. *La Città nell'Italia settentrionale in età romana. Morfologie, strutture e funzionamento dei centri urbani delle regiones X e XI. Atti del convegno organizzato dal Dipartimento di scienze dell'Antichità dell'Università di Trieste e dall'École française de Rome. Trieste, 13-15 marzo 1987*. Trieste - Roma, 161-166.
24. STÎNGĂ, I. (1998). *Viața economică la Drobeta în secolele II-VI p. Chr.* București: Institutul Român de Tracologie.
25. TÓTH, I. (1990). The Cult of Cybele and Attis in Pannonia. *Specimina Nova*.
26. WACH, J. (1997). *Sociologia religiei*. Iași: Polirom.
27. WOLLMANN, V. (1996). *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră din Dacia romană*. Cluj – Napoca: Bibliotheca Musei Napocensis.
28. ZANINOVIC, M. (1995). Delmati e Pirusti e la loro presenza in Dacia. DUMITRĂSCU, S., MOGA, V., CHIRIAC, A., ȘIPOŞ, S. *Din istoria Europei romane*. Oradea, 129-135.

Collegia aus Dakien und ihre Bedeutung als Elemente der sozialen Kohäsion (Zusammenfassung)

Die *Collegia* stellen eine der deutlichsten Assozierungsformen der Römischen Welt auf gesellschaftlicher Ebene dar. Ihre Verbreitung im Römischen Reich kann aber als unregelmässig beurteilt werden, eine Tatsache die zum grössten Teil von dem Romanisierungsprozent und von der wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung abhängig ist.

Bei einer primären Einordnung der Kollegien kann ein Unterschied zwischen mehreren Hauptkategorien bemerkt werden, und zwar professionelle Kollegien, die alle Mitglieder enthielten die den gleichen Beruf pflegten, andererseits sind die religiösen *Collegia* vorhanden, einem bestimmten Kult gewidmet (ausgehend von der Voraussetzung, dass der Gott einen Beitrag zur Legitimierung der sozialen Ordnung hat); ethnische *Collegia*, die hauptsächlich aus Mitgliedern bestanden die die selbe ethnische Herkunft hatten. Schliesslich, gaben es auch noch Kollegien die zur gegenseitigen Hilfeleistung dienten, zu dieser Kategorie gehörten auch diejenigen die Unterstützung leisteten wenn ein Mitglied verstarb (*collegia funeraria*). Hauptsächlich gehörten zur letzteren Kategorie Personen die eher eine ungünstige soziale Position hatten. *Collegia*, in diesem Sinne haben also nicht immer mit den Beruf verschiedener Personen was zu tun. Andererseits erklärten die Kaisem die *Collegia* mit professionellen Charakter als steuerfrei, aufgrund der Tatsache, dass sie der Gesellschaft nützlich sind.

Was die römische Provinz *Dacia* betrifft, sind die am meisten verbreiteten *Collegia* in den grossen Zentren belegt, nämlich in *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, *Apulum*, *Alburnus Maior* usw. Das grösste und das am meissten entwickelte Kollegium, aus dem Sichtpunkt der Organisierung war das *Collegium fabrum* aus *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, das etwa 300 Handwerker umfasste, in 50 Zenturien gegliedert. Kollegien bildeten die *fabri*, *centonari*, *nautae*, *lecticarii*, *utriclarii*, *lapidarii* usw. Für all diese war der Beruf massgebend in der Bildung des Kollegiums. Bemerkenswert ist, dass die meissten *Collegia* mit professionellen Charakter aus Apulum stammen, ohne Zweifel war diese Stadt der Hauptstadt *Ulpia Traiana* aus wirtschaftlichem Sichtpunkt überlegen. Aber nicht nur die Menschen mit den gleichen Beruf gehörten zu ein Kollegium.

Ägypter, Palmyrenen, *Pyrustae* und *Baridustae* bauten Assoziationsformen auf, in Bezug zu ihrer ethnischen Herkunft. Schliesslich hatten auch die Verehrer zahlreicher Kulte ein Kollegium gegründet, wie z.B. die Verehrer des *Hercules*, des *Jupiter*, *Liber Pater* oder der Göttin *Isis*.

Obwohl in der Fachliteratur einige Meinungsverschiedenheiten vorkommen, was die Rolle der *Collegia* betrifft, waren diese ein deutliches Zeichen der sozialen Kohäsion, mit einem besonderen Beitrag zur Entwicklung der römischen Gesellschaft in Dakien.